

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجلس شورای اسلامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مشور اخلاق پرورش

بیادى از خداوند متعال و معتقدین که هم همسر خداست و اولاد بهتر بر اهل سنت است به مشور پس داشت تمام است دانش پرورش و تقدیر است
برایک و انگار و خدای عزوجل و حق است که این را در سایه انگار و خدای عزوجل که در کمین اصل از این عالم
نویشت این پرورش به هر فرد و در آن نقل کنیم

- ۱-۱- اصل بیعت و انتم پرورش یعنی در هر کجا که غیر از خدای عزوجل است، هیچ نیست، گویا که همه هم پرورش را به یکدیگر می‌کنند
- ۱-۲- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۳- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۴- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۵- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۶- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۷- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۸- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب
- ۱-۹- اصل بیعت و انتم پرورش، نمب در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب از هر کجا که به این می‌گویند و در حساب

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه
تاریخ و باستان شناسی
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی
ارشد (M.A)
گرایش: رشته تاریخ، گرایش ایران اسلامی
عنوان:

بررسی نقش نیروهای مذهبی در تحولات
سیاسی ۱۳۳۲-۱۳۲۰

استاد راهنما:
دکتر فیاض زاهد

استاد مشاور:
دکتر نعمت احمدی نسب

پژوهشگر:
رحیم روح بخش اله آباد

بهار ۱۳۹۱

تقدیم به :

همسر عزیزم سرکار خانم فاطمه فرمند که با راهنمایی
خود در مباحث نظری و پسر م فرهاد که در امور رایانه‌ای
این پژوهش مرا یاری رساندند.

با تقدیر و تشکر از استاد گرانمایه جناب آقای دکتر فیاض زاهد که در جایگاه استاد راهنما مرابه ثمر رساندن این پایان نامه یاری نموده اند و با تشکر و سپاس از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر نعمت احمدی نسب که در مقام استاد مشاور از محضر پر فیض تدریس شان بهره مند گشتم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سید علی شریفی دانش آموزانه مقطع کارشناسی ارشد، بنا به پیوسته به شماره دانشجویی ۳۷۰۶۰۳۰۴۰۴ در رشته تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۰/۰۵/۱۱ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی نقش محمد باقر در تحولات سیاسی ایران ۱۳۲۰-۱۳۲۰

با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده ام. بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: سید علی شریفی

تاریخ و امضاء: ۱۳۹۰/۰۵/۱۱

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۷

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای رحیم روح بخش اله آباد از پایان
نامه خود دفاع نموده و با شماره ۱۷ بحروف [ش.پ] و با
درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

XX

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۱۱۰۸۹۰۲۰۰۲
عنوان پایان نامه: بررسی نقش نیروهای مذهبی در تحولات سیاسی ۱۳۳۲-۱۳۲۰		
نام و نام خانوادگی دانشجو: رحیم روح بخش اله آباد	تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۹۰/۲/۲۰	تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۱/۳/۷
شماره دانشجویی: ۸۹۰۶۶۳۷۰۷۰۰	رشته تحصیلی: تاریخ - تاریخ ایران اسلامی	
استاد/استادان راهنما: دکتر فیاض زاهد		
استاد/استادان مشاور: دکتر نعمت احمدی نسب		
آدرس: تهران - خیابان جیحون - بین امام خمینی و مالک اشتر - کوچه رضایی - پلاک ۳۰		
تلفن: ۰۹۱۲۵۰۱۹۶۱۶		
چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده): عنوان پایان نامه: بررسی نقش نیروهای مذهبی در تحولات سیاسی ۱۳۳۲-۱۳۲۰ برخی فقهای شیعه در اعصار اسلامی، درصدد تبیین آموزه‌های سیاسی شیعه و در نتیجه صدور مجوز برای دخالت دین در سیاست و حکومت برآمدند. این رویکرد بنا بر شرایط زمانی و مکانی دستخوش فراز و نشیب‌هایی شده است. در دوره معاصر رویدادهایی همچون جنگ‌های ایران و روس، انقلاب مشروطیت و نهضت ملی شدن صنعت نفت، زمینه‌ساز ورود فقها به عرصه سیاست محسوب می‌شود. زمینه‌های این رویکرد در جنبش اخیر را می‌توان در تحولات ناشی از سقوط رضاشاه و به سلطنت رسیدن پسرش در شهریور ۱۳۲۰ جستجو کرد. فضای باز سیاسی حاصل از این رخداد، نیروهای مذهبی را به نوعی از خودآگاهی در رقابت با جریانات فکری رقیب در داخل و خارج سوق داد. آنان برای نقش‌آفرینی در عرصه سیاست و اجتماع از دو ابزار رسانه‌های سنتی (منبر) و مدرن (نشریات) برای پیام‌رسانی و طرح مطالبات خود و فعالیت در قالب شبکه‌ای به هم پیوسته در اقصی نقاط کشور بخصوص در شهرهای بزرگ بهره بردند. انتخابات مجلس شورای ملی، مبارزه با حزب توده، مسأله فلسطین و بخصوص نهضت ملی شدن صنعت نفت عرصه‌های ایفای نقش نیروهای مذهبی بود که به تدریج با افزودن بر دامنه مطالبات، عرصه‌های عمومی جامعه نظیر مبارزه با بی‌حجابی، شرب خمر، اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی - لزوم حضور پنج مجتهد در مجلس - و حتی ضرورت بهره‌گیری از رادیو برای تبلیغات مذهبی را در بر گرفت. اما چندی نگذشت که متولیان این جریان در تعریف خود از میزان دخالت دین در عرصه سیاست و حکومت دچار اختلاف نظر شدند. به طوری که آیت‌الله بروجردی زعیم حوزه علمیه قم و مرجع تقلید شیعیان، خود را از عرصه سیاست کنار کشید، در حالی که فداییان اسلام با دامن زدن به ایده‌های آرمان‌گرایانه، به ترور مخالفان روی آوردند. در این میان آیت‌الله کاشانی با عملکردی خاص خود در جایگاه رهبری برخی وقایع این دوره ایفای نقش کرد.		

تاریخ و امضا:

مناسب است

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

مناسب نیست

عنوان

صفحه

فصل اول:

کلیات نظری و تاریخی

مقدمه

بخش اول:

الف- کلیات طرح تحقیق:..... ۳

۱- بیان مساله تحقیق: ۳

۲- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن: ۴

۳- هدف‌های تحقیق: ۴

۴- سوالات یا فرضیه‌های تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه): ۵

۵- سوال اصلی..... ۵

۵- فرضیه ۵

۵- فرضیه‌های رقیب ۵

۵- چارچوب نظری تحقیق: ۵

۶- روش تحقیق: ۶

۷- روش گرد آوری اطلاعات: ۶

۸- روش تجزیه تحلیل اطلاعات: ۷

۹- منابع مورد استفاده: ۷

- الف- کتاب‌های مورد استفاده: ۷
- ب- مقالات مورد استفاده: ۱۳
- ج- نشریات مورد استفاده: ۱۵
- د- اسناد مورد استفاده: ۱۵

بخش دوم:

مبانی نظری و تاریخی

- ۱- سیری در مبانی و عملکرد فقها در برابر حکومت‌ها: ۱۷
- ۲- فراز و فرود اخباریان: ۲۰
- ۳- فقها و جنگ‌های ایران-روس: ۲۱
- ۴- شیخ مرتضی انصاری و تمرکز مرجعیت: ۲۳
- ۵- مرجعیت در عرصه سیاست: ۲۵

فصل دوم:

فعالیت‌های نیروهای مذهبی در فضای باز سیاسی سالهای نخست سلطنت

محمد رضاشاه:

مقدمه:

بخش اول:

نیروها مذهبی در عرصه سیاست و اجتماع

- ۱- زمینه‌های شکل‌گیری و فعالیت شبکه‌ای گروه‌های مذهبی: ۳۱
- ۲- چارچوبی برای تبیین خاستگاه و مشارکت سیاسی گروه‌های مذهبی: ۳۵
- ۲-۱- خاستگاه فکری: ۳۶
- ۲-۲- اهداف: ۳۷
- ۲-۳- مشارکت سیاسی: ۳۹

بخش دوم:

مصادیقی از حضور گروه‌های مذهبی در عرصه سیاست و اجتماع:

- ۱- مشارکت در انتخابات: ۴۱
- ۲- درخواست اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی: ۴۳
- ۳- برخی مطالبات اجتماعی از دولت: ۴۴
- ۴- برخی مطالبات فرهنگی از دولت: ۴۶
- ۵- نیروهای مذهبی و رادیو: ۴۸
- ۵-۱- ماجرای پخش سخنرانی‌های ماه رمضان فلسفی از رادیو: ۵۲
- ۵-۲- شورای تبلیغات اسلامی رادیو: ۵۳
- ۶- نیروهای مذهبی و مسأله فلسطین: ۵۸
- ۷- نیروهای مذهبی، حامی ملی شدن نفت و دولت ملی مصدق: ۶۲
- ۸- نیروهای مذهبی و حزب توده: ۶۶
- ۸-۱- ماجرای برقی: صحنه رویارویی حوزه علمیه قم با توده‌ای‌ها ۷۲
- ۸-۲- گزارش هشداردهنده ریاست وقت شهربانی از نفوذ حزب توده ۷۶
- نتیجه‌گیری ۸۰

فصل سوم:

سه جریان اصلی نیروهای مذهبی تاثیر گذار در تحولات ۱۳۳۲-۱۳۲۰

بخش اول:

بررسی نقش جریان مرجعیت در حوزه علمیه قم به رهبری آیت‌الله العظمی

بروجردی

مقدمه:

- ۱- مرجعیت آیت‌الله بروجردی ۸۴
- ۲- آیت‌الله بروجردی و رضاشاه: ۸۶
- ۳- آیت‌الله بروجردی و محمدرضاشاه در دوران اقامت ایشان در بروجرد: ۹۰

- ۴-تحلیلی برعزیمت تاریخی آیت‌الله بروجردی به قم: ۹۱
- ۵-تعامل آیت‌الله بروجردی با محمدرضاشاه در دوران اقامت ایشان در قم: ۹۲
- ۶-آیت‌الله بروجردی و دولت دکتر محمد مصدق: ۹۷
- ۷-آیت‌الله بروجردی و فدائیان اسلام: ۱۰۰
- ۸-تحلیلی بر مواضع آیت‌الله بروجردی: ۱۰۱
- ۹-آیت‌الله بروجردی و کودتاگران: ۱۰۴
- نتیجه گیری..... ۱۰۸

بخش دوم:

بررسی نقش جمعیت فدائیان اسلام

مقدمه:

- ۱-نواب صفوی، بنیان‌گذار جمعیت فدائیان اسلام ۱۱۱
- ۲-خاستگاه جمعیت فدائیان اسلام: ۱۱۳
- ۳-ماجرای ترور هژیر توسط فدائیان: ۱۱۴
- ۴-ماجرای ترور رزم آرا: ۱۱۷
- ۵-فدائیان اسلام و دولت دکتر محمد مصدق: ۱۲۴
- ۶-ماجرای ترور ناکام فاطمی توسط فدائیان: ۱۳۰
- ۷-فدائیان از آزادی نواب تا کودتای ۲۸ مرداد: ۱۳۱
- ۸-فدائیان از کودتا تا ترور علا: ۱۳۳
- ۹-ماجرای ترور علا و محاکمه فدائیان: ۱۳۵

بخش سوم:

آیت‌الله کاشانی، پیشگام مبارزات سیاسی در دهه بیست و اوایل دهه سی

- ۱-از اجتهاد تا ورود به عرصه سیاست: ۱۳۷
- ۲-آیت‌الله کاشانی در سال‌های نخست سلطنت محمدرضاشاه: ۱۳۹
- ۳-همکاری آیت‌الله کاشانی با فدائیان اسلام علیه نخست‌وزیر هژیر: ۱۴۱

- ۴- گام‌هایی برای ملی کردن صنعت نفت: ۱۴۵
- ۵- آیت‌الله کاشانی و دوره اول نخست‌وزیری دکتر مصدق: ۱۵۴
- ۶- آیت‌الله کاشانی و دوره دوم نخست‌وزیری دکتر مصدق: ۱۶۰
- نتیجه‌گیری ۱۷۰

فهرست منابع و مآخذ:

چکیده انگلیسی

فصل اول:

کلیات نظری و تاریخی

مقدمه:

بررسی اسناد و منابع تاریخی سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۲۰ نشان می‌دهد که نیروهای مذهبی در عرصه فعالیت‌های سیاسی دچار یک جهش شده و موفق گردیدند، در این سال‌ها گام‌های بزرگی در مبارزات و رقابت‌های سیاسی بردارند. بر اساس این مفروض سوال اصلی این نوشتار این است که این نیروها با عنایت به کدام مبانی و سابقه از یک سو و تحت چه شرایط و تحولات سیاسی و اجتماعی وقت به این توان دست یافتند؟

برای پاسخ به این سوال بایسته است که ضمن تبارشناسی این نیروها به اوضاع خاص جامعه ایران بعد از سقوط رضاشاه و فضای باز سیاسی آن سال‌ها توجه کرد. چنین به نظر می‌رسد که با حمله متفقین به ایران و تغییر پادشاه و به سلطنت رسیدن محمدرضاشاه جوان، شکاف‌ها سیاسی و اجتماعی ایران سر باز کرد. شکاف‌هایی که در دو ده قبل در طی سلطنت رضاشاه زمینه ظهور و بروز نداشت. جوانی و عدم تجربه کافی شاه جدید شرایطی فراهم کرد که نیروهای سیاسی و اجتماعی در پی مطالبات دیرینه خود، گام در عرصه سیاست نهاده و برای نیل به آن، دولت‌های وقت را تحت فشار قرار دهند. همین امر شرایط رشد و یارگیری این گروه‌ها را فراهم کرد و هر یک از آنها با در

اختیار گرفتن انبوهی از رسانه‌های سنتی و مدرن موفق شدند، دامنه خواسته‌های خود را گسترش داده و برای جذب حامی و طرفدار در اقصی نقاط کشور به تبلیغ پردازند.

در این میان نیروهای مذهبی در رقابت با رقبای خویش، موفق شدند از میان توده‌های مذهبی یارگیری بیشتری کنند. آنان که در معرض انتقادات دو جریان رقیب کمونیستی و ملی‌گرایی قرار داشتند، با استخراج مبانی سیاسی و اجتماعی اسلام بر سبقه و جامعیت این دین تاکید و در صدد احیای آموزه‌های اجتماعی اسلام بر آمدند. اما چندی نگذشت که خود نیز در تعریف این آموزه‌ها دچار چند دستگی شدند. فدائیان اسلام بر آرمان‌گرایی اسلام تاکید می‌کردند، آیت‌الله بروجردی در راس حوزه علمیه قم و مرجعیت تشیع، نگاهی غیر سیاسی بر اسلام داشت، آیت‌الله کاشانی فردی عمل‌گرا در عرصه سیاست ظاهر شد.

بخش اول:

الف- کلیات طرح تحقیق:

۱- بیان مساله تحقیق:

تحولات دهه ۱۳۳۲-۱۳۲۰ ایران یعنی بعد از خلع سلطنت و خروج رضاشاه از کشور در سوم شهریور ۱۳۲۰ الی سقوط دولت دکتر محمد مصدق طی کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ از نقاط عطف تاریخ معاصر ایران است. جنگ جهانی دوم (۱۹۴۵-۱۹۳۹م) و اشغال ایران توسط متفقین زمینه ساز تحولاتی در کشور شد که همچون زنجیری، وقایع این دوران را با فراز و نشیب‌هایی به هم متصل ساخت. حلقه اول این زنجیر سقوط رضاشاه و به سلطنت رسیدن محمدرضاشاه پهلوی بود. این امر فضای بسته میراث عصر رضاشاهی جامعه را دگرگون و شرایط نسبتاً مناسبی برای فعالیت حزبی و سیاسی فراهم کرد.

از بررسی تحولات سیاسی این دوره چنین به نظر می‌رسد که سه جریان اصلی از همان سال‌های نخست با خطوط و مرزهای مشخص در عرصه سیاست و اجتماع ظهور و بروز یافت. نخست جریان کمونیستی بود که با تشکیل حزب توده توسط برخی بازماندگان گروه ۵۳ نفر- جریان کمونیستی سرکوب شده دوره رضاشاه- بعلاوه برخی نیروهای جوان شکل گرفت. دوم جریان ملی‌گرایی بود که از سوی احزابی چون: حزب ایران، حزب مردم و... هدایت می‌شد و عمدتاً در جنبش ملی شدن نفت و نخست‌وزیری دکتر محمد مصدق تبلور یافت و بالاخره جریان مذهبی بود که منبعث از بستر سنتی جامعه و از خلال آزاد شدن پتانسیل عظیم نیروهای مذهبی نضج گرفت. این جریان در آغاز خود را به صورت صدها گروه و تشکلهای مذهبی همچون یک شبکه به هم پیوسته پیام‌رسانی در اقصی نقاط کشور در قالب: هیات‌ها، انجمن‌ها، مدارس دینی، نشریات مذهبی، مساجد، حسینیه‌ها، تکیه‌ها، مجالس مذهبی و... نشان داد، اما کوتاه مدتی بعد با سه خط مشی: مرجعیت غیر سیاسی آیت‌الله العظمی بروجردی، آرمانگرایی جمعیت فدائیان اسلام و رویکرد سیاسی

آیت‌الله کاشانی به خصوص در ملی شدن صنعت نفت نمود یافت. محور اصلی این نوشتار چرایی و چگونگی بروز و ظهور نیروهای مذهبی به طور اعم و سه جریان مذهبی مذکور به طور خاص می‌باشد.

۲- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن:

با عنایت به اینکه نقش نیروهای مذهبی در انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷-۱۳۵۶ محوری و در همین راستا در تشکیل و تداوم جمهوری اسلامی تعیین کننده بود، بررسی عناصر و جریان مذهبی دهه‌های پیش از شگل گیری انقلاب می‌تواند، ضمن تبار شناسی این جریان، ما را در تبیین و چگونگی ورود برخی جریان‌های مذهبی نظیر مرجعیت به عرصه سیاست - حتی رهبری انقلاب- یاری رساند و در همین راستا ضمن تحلیل عملکرد نیروهای مذکور در جنبش ملی شدن صنعت نفت، جایگاه و میزان تاثیرگذاری آنها را مورد باز کاوی قرار دهد.

بر این اساس انگیزه انتخاب این موضوع را می‌توان در کنجکاوی خود نگارنده طی قریب دو دهه در خصوص چرایی و چگونگی به قدرت رسیدن نیروهای مذهبی از خلال انقلاب بهمن ۱۳۵۷ دانست.

۳- هدف‌های تحقیق:

اگر هدف هر پژوهش را تولید دانش در باره موضوع مورد پژوهش بدانیم و به تعبیر دیگر ارائه نکته جدید در نظر بگیریم، در این نوشتار هدف کشف، تحلیل و ارزیابی نقش نیروهای مذهبی در تحولات سیاسی سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۲۰ بر اساس اسناد و مدارک نویافته می‌باشد. از آنجا که نگارنده قریب یک هزار برگ اسناد مربوط به نیروهای مذهبی را تدوین و آماده چاپ کرده، در صدد است با استناد به آن اسناد، تحلیل و ارزیابی خود را از جایگاه و نقش این نیروها در عرصه سیاست ارائه دهد.

۴-سوالات یا فرضیه‌های تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه):

سوال اصلی:

در شرایط فعال شدن شکاف‌های اجتماعی متعدد در جامعه ایران سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۲۰ موفقیت و تاثیرگذاری نسبتاً قابل توجه نیروهای مذهبی- سیاسی که با سه رویکرد متفاوت به عرصه سیاست قدم گذاشته بودند، در مقایسه با سایر نیروها متاثر از چه عواملی بود؟

فرضیه:

با توجه به ارتباط نهادینه مردم و روحانیت در جامعه ایران، نیروهای مذهبی از شبکه پیام رسانی گسترده‌ای در سراسر کشور برخوردار بوده و از ظرفیت آن برای انتقال پیام‌های سیاسی به مردم استفاده کردند.

فرضیه‌های رقیب:

- با عنایت به بستر و ریشه‌های سنتی نیروهای مذهبی، آنان از حضور در عرصه تحولات سیاسی خودداری و در نتیجه نقش چندانی در جنبش ملی شدن صنعت نفت ایفا نکردند.

- با عنایت به پیشگامی نیروهای ملی‌گرا در تحولات سیاسی دهه ۱۳۳۲-۱۳۲۰ در خصوص جنبش ملی شدن صنعت نفت، نمی‌توان برای نیروهای مذهبی در این مقطع نقشی قایل شد.

۵-چارچوب نظری تحقیق:

این پژوهش در چارچوب نظریه شکاف‌های اجتماعی انجام می‌شود. بر اساس این نظریه در هر جامعه شکاف‌هایی مانند شکاف دین و دولت، شکاف سنت و مدرنیسم، شکاف قومیت و ملیت و

... وجود دارد که به نوبه ی خود شکل دهنده آرایش نیروهای سیاسی فعال در عرصه ی جامعه است. همه ی این شکاف‌ها در آن واحد فعال نیست و شرایط خاص سیاسی- اجتماعی باعث فعال یا غیر فعال شدن این شکاف‌ها می‌شود. شکاف‌های اجتماعی مختلف جامعه ایران از جمله شکاف دین و دولت در شرایط ویژه سیاسی دوره ۳۲-۲۰ فعال شده و باعث صورت بندی جدید نیروهای سیاسی (از جمله ظهور نیروهای مذهبی متعدد) شده است.

طبق مدعای این پژوهش، فعال شدن شکاف دین و دولت با توجه به شرایط خاص سیاسی- اجتماعی ایران در آن دوره و برخورداری نیروهای مذهبی از امکانات اجتماعی ویژه مثل شبکه ارتباطی گسترده، باعث حصول موفقیت‌هایی برای مشارکت سیاسی این نیروها شده است.

۶- روش تحقیق:

روش این پژوهش تاریخی است که البته مراجعه به مراکز اسنادی و بهره برداری از اسناد متعدد باقیمانده از نهادهای امنیتی، اداری، اجتماعی و مذهبی سال‌های ۱۳۳۲- ۱۳۲۰ مبنای کار خواهد بود. بر این اساس فیش برداری منابع تاریخی بر اساس تجزیه و تحلیل و با تکیه بر اسناد به دست آمده، روش عمده تحقیق می‌باشد.

۷- روش گرد آوری اطلاعات:

روش گرد آوری اطلاعات طبق تعاریف موجود از روش‌های گرد آوری اطلاعات، کتابخانه ای بوده و البته در صورت در قید حیات بودن فرد یا افرادی از عناصر تاثیرگذار از میان نیروهای مذهبی دوره ۳۲-۲۰ مراجعه به آنان و مصاحبه حضوری هم در دستور کار قرار خواهد گرفت. گفتنی است که خاطرات موجود از برخی از این اشخاص یا اطرافیان آنان که امروزه به نام تاریخ شفاهی

نامیده‌می‌شود و از سوی برخی مراکز اسنادی و تاریخ شفاهی با روش مصاحبه گرد آوری و آرشیو شده است، نیز مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

۸- روش تجزیه تحلیل اطلاعات:

تحلیل محتوای اسناد و مدارک تاریخی، مهم‌ترین روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این نوشتار خواهد بود. این رویکرد به خصوص در فصل اول پایان نامه مورد توجه ویژه قرار می‌گیرد. کما اینکه در فصل دوم علاوه بر اسناد، تجزیه و تحلیل منابع و مآخذ تاریخی به خصوص نشریات مبنای کار خواهد بود.

۹- منابع مورد استفاده:

نگارنده با بررسی قریب یک صد منبع اعم از کتب، نشریات، مقالات به این نتیجه رسید که این منابع با عنایت به مقطع زمانی مورد بررسی در این نوشتار از دو ضعف عمده رنج می‌برند: نخست اینکه هریک از این آثار بخشی از دوره زمانی این پایان نامه یا یک واقعه خاص این دوره را شامل می‌شوند، دوم اینکه احتمالاً به علت عدم دسترسی به اسناد تاریخی این دوره، غالباً از سند در پژوهش‌های خود استفاده نکرده‌اند. به هر حال منابع مورد استفاده این پایان نامه در قالب چهار دسته: کتاب‌ها، مقالات، نشریات و اسناد به شرح ذیل معرفی می‌شوند.

الف- کتاب‌های مورد استفاده:

احمدی، حمید، اسرار کودتا: اسناد محرمانه CIA درباره عملیات سرنگونی دکتر مصدق، ۱۳۷۹، تهران، نشرنی